

VYTAUTAS RADŽVILAS

Vilniaus universitetas, Lietuva
Vilnius University, Lithuania

KELIOS PASTABOS POSTMODERNIOSIOS GLOBALIZACIJOS PRIEŠTARAVIMŲ KLAUSIMU

A Few Notes on the Issue of Internal Consistency
of Postmodern Globalization

SUMMARY

This paper is dedicated to the analysis of the evolution of the processes of globalization in the 21st Century, and to the exploration of the internal consistency of globalism as it is composed of a group of ideologies that advocate the concept of globalization. The paper offers an argument that the process of globalization has contributed to the weakening and gradual disintegration of the three main forms of intersubjective communal life – society, nation and the nation state – which were the corner stones of the identity of individuals in the era of modernity. In addition, it is argued that globalization has contributed to the ongoing crisis of democracy. The expectation that the “Third Wave of Democratization” would establish liberal democracy as the dominant form of governance across the globe has proven itself to be unfounded in the wake of the crisis of democratic institutions that plagues the Western world. The paper aims to provide a coherent interpretation of the dynamics of globalization in the 21st century, as well as to answer the question of whether the internal inconsistencies of postmodern globalization reveal its non-irreversible nature.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamos XXI a. postmoderniosios globalizacijos ir globalizmo plėtros tendencijos bei prieštaravimai. Teigiama, kad gilėjant globalizacijai, silpnėja irirsta moderniojo individo tapatumą laidavusios pagrindinės intersubjektyvios komunitarinio gyvenimo formos – visuomenė, tauta ir nacionalinė valstybė. Kartu didėja demokratijos krizė. XX a. pabaigoje puoselėti lūkesčiai, kad „trečioji demokratizacijos banga“ baigsis liberalios demokratijos įsitvirtinimu visame pasaulyje, ne tik neišsipildė, bet išryškėjo priešingos – demokratijos nuosmukio ir minėtos bangos nuoslūgio – tendencijos. Straipsnyje siekiama išsiaiškinti, kaip derėtų interpretuoti prieštaringą globalizacijos proceso dinamiką. Keliamas klausimas, ar vidiniai postmoderniosios globalizacijos prieštaravimai ir antinomijos neliudija, kad ji nebūtinai yra negrįžtamas procesas.

RAKTAŽODŽIAI: demokratija, globalizacija, globalizmas, kosmopolitizmas, nacionalinis identitetas, nacionalinė valstybė.
KEY WORDS: democracy, globalization, globalism, cosmopolitanism, national identity, nation-state.

ĮŽANGA: GLOBALIZACIJA KAIP TEORINIS IR METODOLOGINIS TYRINĖJIMO IŠŠŪKIS

Plačiai vartojama sąvoka „globalizacija“ – itin neapibrėžta ir daugiareikšmė. Pamatinis dvilypumas ir prieštaringumas būdingas ir vadinamojo „globalizacijos proceso“ aiškinimams bei vertinimams. Nesutariama net dėl to, kada šis procesas prasidėjo ir kokie yra svarbiausieji jo skiriamieji bruožai. Globalizacijos problematikai skirtoje gausioje literatūroje nesunkiai išvelgiamas plyšys tarp šio proceso „fenomenologijos“ ir jo „esmės“, t. y. gausūs empiriniai įvairių jo aspektų aprašymai ir analizės tik menkai atskleidžia šio proceso prigimtį, varomąsias jėgas ir ilgalaikes jo sklaidos perspektyvas bei jo padarinius. Globalizacijos vyksmą lemiančios priežastys bei veiksniai aiškinami labai skirtingai, o jo vertinimo skalė apima platų spektrą požiūrių – nuo besąlygiškai optimistinių iki griežtai pesimistinių (Held D., McGrew A., Goldblatt, Perraton J. 2002: 25–54).

Mėginant atskleisti globalizacijos proceso prigimtį bei numatyti jo plėtros tendencijas, būtina surasti nors kiek patikimus analizės ir vertinimo atskaitos taškus bei kriterijus. Svarbia tokio pobūdžio nuoroda laikytinos globalizacijos sąsajos su vadinamuoju modernizacijos projektu. Maža to, šiuolaikinė visuotinė globalizacija vertintina kaip ypatingas, itin radikalus šio projekto įgyvendinimo tarpsnis. Šitoks globalizacijos apibūdinimas yra naudinga euristinė prielaida, atverianti galimybę taikyti tyrinėjimo strategiją, leidžiančią globalizacijos vyksmą analizuoti ir vertinti dar platesnėje atskaitos sistemoje – istoriniame tradicijos ir moderno santykio kontekste.

Teorinė-metodologinė ir istorinė šio santykio analizė jam skirtuose darbuose iškyla kaip „tradicionalizmo“ ir „modernizmo“ ginčas. „Tradicionalizmu“ ir „modernizmu“ čia vadinamos bendriausios vertybinės ir intelektualinės nuostatos tradicijos ir moderno atžvilgiu. Toks apibūdinimas leidžia atskirti jas nuo „konservatizmo“ ir „radikalizmo“ – pagrindinių modernųjų ideologinių srovių, įkūnijančių refleksyviai konstruojamą individo santykį su Vakarų kultūros bei istorijos tradicija (Del Noce 2017: 35–67). Pirmąja gimstančios modernybės apraiška ir naujos epochos pradžia laikytinas sąmoningas Renesanso maištas prieš tradiciją (Lyotard 1993: 68). Jis sukūrė ir pačią tradicijos-moderno santykio problemą. Teorinę jos sklaidą lėmė iš pat pradžių išryškėjęs naujųjų amžių mąstymo paradigmos kultūrinis-istorinis daugiavektoriškumas bei prieštaringumas. Modernistų siekių simboliu tapo Švietimo projektas, ambicinga žmogaus visapusiško „išlaisvinimo“ programa (Kant 1996: 48–57), tradicionalistų – „grįžimas į Viduramžius“, arba restauraciniai užmojai atkurti ikimoderniąsias gyvenimo formas.

Katalikiškoji filosofija ilgai laikėsi atokiai nuo kylančios naujųjų amžių filosofijos, tad tradicijos ir moderno santykio klausimas pirmiausia tapo pastarojo ginču su savimi. Nuo Renesanso laikų moderną valdė „progresistinė“ nuostata, kurios kulminacija tapo švietėjiškas optimizmas, tačiau protestantizme glūdėjęs pesimizmo grūdas taip pat sudėjo. J.-J. Rousseau, F. Schillerio pa-

sėtos abejonės Švietimo projektu išsiliejo romantiniu sąjūdžiu – pirmąją modernia reakcija prieš modernybę (Ruso 1979: 17–45; Schiller 1999: 38–49).

Šitaip keičiantis aplinkybėms, radikalus tradiconalizmas, kuriam daugiausia atstovavo katalikų mąstytojai, ir radikalus modernizmas, kurio ryškiausi atstovai buvo Švietimo *ideologues*, jau nebegalėjo būti vyraujančios nuostatos pamatiniu ginčo klausimu. Į tradicijos ir modernio santykį ir tarpusavio priklausomybę pamažu pradėta žvelgti subtiliau.

Akivaizdžia šių poslinkių išraiška taipo konservatizmas ir radikalizmas – modernios ideologijos, įkūnijusios refleksyvų santykį su tradicija socialinio politinio mąstymo plotmėje. Daugelis XIX a. intelektualinės istorijos tyrinėtojų yra pažymėję iš pažiūros keistą tokių pažangos šauklių kaip A. Comte'as, K. Marxas, A. de Tocqueville'is ar E. Durkheimas konservatyvumą ir nostalgiją praeičiai: ieškodami priimtino socialinės tvarkos modelio, šie mąstytojai žvalgėsi po antiką arba viduramžius (Nisbet 2000: 23–47).

Panašios permainos – „susitaikymas su modernybe“ – vyko ir tradiconalistų stovykloje. Turbūt ryškiausia jų gaire tapo XIX a. paskutiniajame ketvirtyje prasidėjęs katalikiškosios filosofijos atnaujinimo sąjūdis. Nuosaikiojo tradiconalizmo ir nuosaikiojo modernizmo pastangomis radikalių nuostatų įtaka menko. Tikėjimas, kad Vakarų modernizacijos vyksmas yra „istorinė klaida“ bei vis stipėjantis dekadansas (Maritain 1925) ir jam lygiavertis įsitikinimas, kad priešrenesansinė Vakarų istorija yra tamsi priešistorė ir „tuščio laiko“ epocha, pamažu darėsi marginaliais Europos intelektualinio gyvenimo reiškiniais. Be to, abiejų nuosaikiųjų nuostatų plėtra padėjo įsitvirtinti reflekyvios ir pliuralistinės tradicijos sampratai. Tebesitęsiančios tradiconalistų ir modernistų diskusijos ašis yra modernizacijos projekto ateities klausimas. Ginčydamiesi dėl šio projekto perspektyvų postmodernieji mąstytojai pakliūva į sukuri dilemų, kurių šaltinis – virš postmoderno sklandantis taip galutinai ir „nedekonstruotos“ tradicijos šešėlis.

PAŽANGOS–ATŽANGOS DILEMA GLOBALIZACIJOS IR GLOBALIZMO SKIRTIES PERSPEKTYVOJE

Pažangos–atžangos dilema persekioja ir svarstymus apie demokratijos perspektyvas šiuolaikiniame globalėjančiame pasaulyje. Viena vertus, praėjusio šimtmečio pabaigoje kilusi demokratizacijos „trečioji banga“ (Huntington 1991) lėmė jos plėtrą į visus pasaulio regionus. Sparčiai mažėja skaičius valstybių, bent iš principo nepripažįstančių demokratinės valdymo formos vertės ir neįsidedusių formalių tokio valdymo mechanizmų bei procedūrų.

Šią masinę „demokratizaciją“ kai kurie tyrinėtojai vertina be išlygų optimistiškai, kaip artėjančio vakarietiškos demokratijos triumfo visame pasaulyje požymį bei pranašingą ženklą. Šitaip žvelgiant į demokratiją, jos plėtros perspektyvos tiesiogiai siejamos su globalizacijos vyksmu ir teigiama, kad būtent globalizacija yra svarbiausias demokratizacijos procesą lemiantis veiksnys bei visiško ir galutinio demokratijos triumfo laidas.

Tačiau egzistuoja ir griežtai kritiški globalizacijos bei demokratijos perspektyvų aiškinimai ir vertinimai. Šio požiūrio atstovai mano, kad tikėtis vakarietiškos demokratijos modelį įsitvirtinant visame pasaulyje nėra pagrindo jau vien todėl, jog pačią Vakarų demokratiją yra ištikusi didelė krizė. Šiuo atveju pabrėžiama, kad Vakarų pasaulyje egzistuoja tik fasadinė demokratija, o kadaise iš tiesų buvęs liberaliosios demokratijos klestėjimo tarpsnis gali pasirodyti esąs tik gražus, tačiau trumpalaikis šio pasaulio istorijos epizodas (Unger 1976: 192–204; Rosanvalon 2004, 2008). Šiame kontekste plačiai analizuojami ir globalieji demokratiją griauinantys veiksniai. Pesimistinis požiūris į demokratijos ateitį šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis pirmiausia grindžiamas teiginiais apie glaudžias moderniosios demokratijos ir nacionalinės valstybės sąsajas. Plėtojant šiuos teiginius įrodinama, kad globalizacijos procesas pakerta kultūrinės, ekonominės, socialinės ir teisinės nacionalinės valstybės egzistavimo sąlygas, kurios iš dalies yra ir pamatinės demokratijos egzistavimo bei išlikimo prielaidos (Manent 2008). Žvelgiant iš laiko nuotolio net sunku patikėti, kad vos prieš du dešimtmečius iškilūs demokratijos teoretikai galėjo nuoširdžiai tikėti šviesia demokratijos „trečiosios bangos“ ateitimi ir konstravo detalius ir ambicingus globalios kosmopolitinės demokratijos modelius, kurių utopiškumas šiandien yra akivaizdus ir nekelia jokių abejonių (Held 1996: 335–360).

Mėginant nors iš dalies įveikti globalizacijos ir demokratijos tyrinėjimus, it šešėlis persekiojančias, atrodytų, neišsprendžiamas pažintines ir vertybines

antinomijas, tikslinga pabrėžti šiuolaikinės globalizacijos ir demokratizacijos procesus saistančią giją – šie procesai yra jau kelis šimtmečius realizuojamo ir plėtojamo modernizacijos projekto aspektai. Dabartiniu metu jie skleidžiasi vis radikalesnėmis formomis. Ko gero, ne geriausiai matomi išoriniai globalizacijos bruožai, o jos pamate glūdintis vis spartėjantis ir radikalėjantis modernizacijos, kaip tikrovės sampratos kaitos, vyksmas yra pagrindinis globalizacijos procesos bruožas, jo „esmė“. Jo radikalumas ir ypač ryškėjantis neprognozuojamas ir nevaldomas pobūdis daro įmanomą ir prasmingą „globalizacijos“ ir „globalizmo“ skirtį. Globalizmas čia suprastinas kaip radikaliausia globalizacijos sklaidos bei raiškos forma, kurioje visiškai išryškėja modernizacijos projekto metafizinės ir socialinės prielaidos, jo vidinė logika, varomosios jėgos bei potencialūs padariniai žmonijos ateičiai. Žvelgiant į šį projektą per globalistinės perspektyvos prizmę aiškėja, kad jis yra kur kas daugiau negu paprastas socialinės inžinerijos eksperimentas. Jo esmė – antropologinė inžinerija, galinti paversti dar praeitame šimtmetyje skelbtą „žmogaus mirties“ filosofiją tikrove. Viešai skelbiamas modernizacijos projekto tikslas – išlaisvinti žmogų, jo kūrybines galias iš juos kausčiusios tradicijos varžtų. Realus ir vis labiau ryškėjantis šio užmojo padarinys – žmogaus formos sunaikinimas ir jo pavertimas demonišku niekiu. Akivaizdžiausias šių potencialiai pragaištingų užmojų patvirtinimas – ES architektų pastangos sukurti naują žmogaus tipą – „europietį“, kuris, net konstituciškai neigdamas savo krikščioniškas šaknis, praran-

da ir bet kokį atpažįstamą ir racionaliai apibrėžiamą tapatumą (Manent 2007; 2008). Šitoks „europietis“, kurio kontūrus, beje, vis dėlto įmanoma išvelgti, yra tokia pat „žmogaus“ abstrakcija, koks buvo ir XX a. SSRS kurtas „sovietinis žmogus“.

KETURI ATRAMINIAI GLOBALIZACIJOS ANALIZĖS STULPAI

Tyrinėjant įvairius šiuolaikinės globalizacijos aspektus, analizės atramos taškais laikytinos keturios pamatinės ir glaudžiai tarpusavyje susijusios sąvokos – *individas, nacionalinė valstybė, tauta, visuomenė*. Visos jos radosi kartu su modernybe ir yra modernio epochos teorinės savivokos karkasas ir branduolys. Vertinant teoriniu požiūriu, modernioji demokratijos samprata yra šių pamatinių sąvokų vedinys, o individo, nacionalinės valstybės, tautos ir visuomenės sampratos buvo pradėjusio plačiai plisti bei įsitvirtinti vakarietiško liberaliosios demokratijos modelio radimosi ir formavimo sąlyga. Šiuolaikinėje postmodernaus mąstymo epochoje šių pamatinių sąvokų turinys smarkiai pasikeitė, jos faktiškai yra „dekonstruotos“, o vykstančio globalizacijos proceso sąlygomis išryškėjo jų, kaip sociopolitinės tikrovės darinių bei veiksnių, smukimo ir irimo požymiai. Todėl kaip niekad miglotos ir problemiškos tapo ir demokratijos išlikimo perspektyvos nepaisant jau minėtos jos pasaulinės plėtros tendencijos.

Apskritai individo atradimas arba veikiau „išradimas“ yra ne šiaip skiriamasis modernybės bruožas, bet tam tikra prasme ir visos pasaulio istorijos lūžio taškas. Būtent individas tapo jau

Tad globalizacijos ir globalizmo skirtis ne tik leidžia geriau užčiuopti globalizacijos proceso esmę, bet ir laikytina svarbia euristine nuoroda, padedančia adekvačiau analizuoti bei vertinti demokratijos raidos tendencijas šių dienų pasaulyje.

kelis šimtmečius truncančio ir toli gražu nepasibaigusio ir tik menkai suvokto metafizinio ir antropologinio vyksmo, paprastai vadinamo modernizacijos procesu, gelmine versme ir jo pagrindine varomąja jėga. Kaip žinoma, moderniosios individo sampratos kūrėjais laikomi du Renesanso laikų mąstytojai: religinėje srityje individą atrado Martinas Lutheris, politinėje – Niccolo Machiavelli (MacIntyre 2000: 117).

Individas yra žmogaus abstrakcija arba „žmogus be savybių“ – šitaip glausčiai galima nusakyti moderniosios individo sampratos esmę. Individo sąvoka yra abstrakti todėl, kad jos turinys atsaistomas nuo visų įprastinių žmonių savybių bei jų skirtumų. Tai reiškia, kad ši sąvoka tampa „tuščia“ ir numato abstrakčią individų lygybę, kuri gali būti suprantama tik kaip visiškas jų vienodumas. Todėl ši sąvoka, panašiai kaip moderniojo gamtos mokslo kuriamo fizikinio pasaulėvaizdžio atrama tapusi atomo sąvoka, tapo naujos žmogiškojo pasaulio ir jo tvarkos vizijos išeities tašku. Individo sąvoka dėl jos abstraktumo, arba tuštumo, neturi savarankiškos apibrėžties, tad savo esme yra „virtuali“ ir numato beribių negatyvios laisvės horizontą. Tad modernusis individas liaujasi buvęs

žmogaus abstrakcija tik įgydamas pozityvios laisvės jam suteikiamą apibrėžtumą, kuri, tariant Albrechto Wellmerio žodžiais, gali laiduoti tik intersubjektyvios komunitarinio gyvenimo formos (Wellmer, 1999), istoriškai išsiskleidusios tuo pačiu modernybės tarpsniu. Svarbiausios iš tokių formų ir buvo valstybė, tauta ir visuomenė. Taigi minėtos – valstybės, tautos ir visuomenės – sąvokos yra tik individo sąvoką objektyvuojantys, tai yra iš jos kylantys ir ypatingu būdu ją realaus turinio ir prasmės pripildantys, konstruktai-vediniai.

Nacionalinė valstybė – modernybės laikotarpiu (nuo XV iki XVII a.) išsirutuliojęs naujas valdymo tipas, kurio svarbiausias bruožas – suverenumas. Tokios valstybės samprata neatsiejama nuo moderniosios individo sąvokos, o šio valdymo tipo sąsaja su lygybės idėja yra būtina moderniosios demokratijos sąlyga, jos tikroji ištaka ir versmė. Tik susiformavus moderniojo individo ir nacionalinės valstybės sampratoms galėjo rasti naujo tipo, būtent „kiekybinė“ demokratija, iš principo besiskirianti nuo „kokybinės“, t. y. neegalitarinės ir visada turėjusios aristokratinį matmenį, savo antikinės pirmtakės. Apskritai absoliučios, neribotai suverenios ir savo transcendentalinę prigimtį realizuojančios bei skleidžiančios valstybės ir absoliutaus individo santykis yra visos modernųjų Vakarų politinės sanklodos pagrindas (Siedentop 2003: 99–112). Tačiau modernybės tarpsniu pamažu išsiskleidęs šiame santykiyje glūdėjęs egalitarinės demokratijos potencialas XX a. tapo ir totalitarinės demokratijos bei totalitarinio valdymo būdo gelmine versme.

Modernioji visuomenė – absoliutaus individo ir absoliučios valstybės sąveikos projekcinis vedinys – susiformavo kaip ypatinga „virtualaus“ viešumo sritis, kurios esminė savybė buvo „perspektyviškumas“ – atvirumas vis naujoms sklaidos galimybėms (McIntyre 2000: 117–121). Tačiau iš pat pradžių ji buvo paradoksalus ir trapus, dvilypės prigimties darinys. Viena vertus, ši visuomenė – naujaisiais amžiais atsiradusio refleksyvaus mąstymo produktas, perspektyvinis, t. y. nuolatos atnaujinamas socialinis projektas, kuris istoriškai skleidžiasi įvairiomis socialinės vaizduotės formomis (Taylor 2004). Kita vertus, ne mažiau svarbi jos perspektyviškumo prielaida buvo tradicija – šios visuomenės pagrindą sudariusio „individo“ absoliutaus unikalumo ir nelygstamos moralinės vertės transcendentinis, o vėliau transcendentalinis pagrindimas bei šios tradicijos sukauptas dvasinių ir moralinių resursų rezervas, kurį laiką leidęs socializuojamam individui gana sėkmingai priešintis vis labiau ryškėjusiems totalizuojantiems moderniosios valstybės užmojams jo atžvilgiu.

Būtent šis dvilypis negatyvus ginties nuo valstybės prievartos ir pozityvus siejimosi su ja santykis brėžė gana griežtus ir apčiuopiamus visuomenės, kaip sąlygiškai nuo individo ir valstybės atskirtos bei savarankiškos viešojo gyvenimo srities, kontūrus ir padėjo rasti skirtingoms teorinėms valstybės ir individo santykio sampratoms, kurias reprezentuoja liberalizmo, respublikonizmo ir komunitarizmo politinės filosofijos tradicijos (Ankersmit 1996: 7).

Ši dideliu mastu tik tradicijos resursais sukurta ir palaikyta sąlygiška individo ir valstybės santykio pusiausvyrą leido išsaugoti ir pilietinei visuomenei gyvybiškai svarbią privačios bei viešosios sričių takoskyrą. Tačiau ši pusiausvyrą pasirodė esanti trumpalaikė, ją tolydžio griovė pati modernio prigimtis. Nežabota socialumo sklaida, jau XIX a. viduryje vertusi individą tik socialiniu gyvūnu (Polanyi 2002: 119–123), ir šią sklaidą anksčiau pristabdžiusios tradicijos nykimas buvo bene du svarbiausi veiksniai, artinę postmodernios visuomenės kaip gryno socialumo būklę. Skiriamasis jos bruožas yra viešosios erdvės siaurėjimas ir viešojo žmogaus nykimas. Socializuodama individą, tradicija paradoksaliai jį saugojo nuo valstybės prievartos moralinio ir kultūrinio poveikio priemonėmis ribodama jo poreikių viešąją raišką. Todėl tradicijos įtakos silpnėjimas tapo vienu svarbiausių veiksnių, lėmsių postmoder-

nią slinktį grynojo socialumo link, kurią galima apibūdinti taip: nyksta ne tik privatumo ir viešumo, bet ir privatumo ir intymumo skirtis, o pats intymumas, išviešinamas jį tiesiogiai projektuojant į politinio gyvenimo erdvę, tampa ypatinga totalizuojamo socialumo versme (Giddens 1991: 94–98). Todėl „post“ būklėje randasi visos prielaidos daugelio autorių (H. Arendt, Z. Baumano, A. Giddens) išpranašautai arba konstatuojamai itin pavojingai individo ir valstybės santykio inversijai: ankstesnę grėsmę, kad valstybė gali „panaikinti“ individą, pakeičia individo ir valstybės kitokio „susiliejiimo“ pavojus, kuriam tapus tikrove, valstybė ištirpsta individe ir tampa tik beribio jo troškimų lauko projekcija. Tokią „post“ socialumo būklę, kai sparčiai nyksta pati pilietinė visuomenė (Seligman 2004: 145–198), ko gero, iš tiesų galima apibūdinti F. Nietzsche's žodžiais pavadinant ją „paskutiniojo žmogaus“ epocha.

MODERNIOSIOS TAUTOS DVILYPUMAS: KOSMOPOLITIZMO-NACIONALIZMO ANTINOMIJA

Modernioji tauta nėra natūrali žmonių bendrija, kaip natūralumas buvo suprantamas iki modernybės laikų. Moderniosios europietiškos tautos ištakų reikia ieškoti jau Renesanso epochoje, laikotarpiu, kai prasidėjo pirmasis sukilimas prieš visą ankstesniąją kultūros ir tautinio gyvenimo tradiciją. Todėl tokia moderni tauta pirmiausia išskyla kaip „liaudis“ – refleksyviai konstruojamas ir palaikomas socialinis ir ideologinis darinys (Lyotard 1993: 76–78), arba, nusakant jos kilmę ir prigimtį pasitelkus Be-

nedito Andersono apibūdinimą, ji yra „įsivaizduojama bendruomenė“ (Anderson 1999). Politinį apibrėžtumą ir stabilų formą jai suteikė tuo pat metu besiformavusi nacionalinė valstybė. Tačiau tradicinių „natūralių“ etnosų virsmas dirbtinėmis bendrijomis – moderniomis tautomis – buvo ilgas vyksmas. Kita vertus, dirbtinė modernios tautos prigimtis, jos buvimas įsivaizduojama bendrija lemia ir jos trapumą bei laikinumą. Kitaip tariant, moderni tauta kaip žmonių organizacijos forma anksčiau ar vėliau turėjo

būti „dekonstruota“ ir „peržengta“, nes pačioje jos, kaip dirbtinio konstrukto, prigimtyje, glūdi susinaikinimo pradai. Faktiškai šis jos dekonstravimo vyksmas prasidėjo dar XIX a., kai, pasak Arendt, mąstymą tautos kategorijomis pakeitė vadinamasis rasinis mąstymas (Arendt 2001: 174–208), o galiausiai iš tautos sampratos išnyko paskutiniai jos „natūralios“ prigimties likučiai. Mūsų dienomis vis akivaizdesnė nacionalinės valstybės erozija, kurią lemia daugybė globalių veiksnių, kartu yra ir ypatingo etnos istorinio tipo – modernios tautos – krizės ženklas. Radikaliausieji (post)moderniojo kosmopolitizmo atstovai šaukliai šią krizę interpretuoja kaip „įrodymą“, kad modernioji tauta yra ateities neturinti ir todėl privalanti kuo greičiau išnykti istorinė atgyvena. Tačiau neigiant tautą ir jos ateities perspektyvą patenkama į dar vienos antinomijos spąstus. Modernųjų nacionalizmą ir kosmopolitizmą sieja dialektinis abipusės priklausomybės ryšys, kurio nuolatinio buvimo net nereikia pagrindinėti rafinuotais teoriniais argumentais. Šis ryšys bent jau nuo XVIII a. pabaigos yra akivaizdus empirinis ir istorinis faktas. Juk modernusis kosmopolitizmas ir nacionalizmas faktiškai atsirado tuo pat metu, t. y. Apšvietos epochoje, ir nuo to laiko koegzistuoja ir palaiko vienas kitą tarsis, vaizdžiai kalbant, tos pačios monetos dvi pusės. Abiejų gyvybingumą palaiko juos saistantis dialektinio priešingumo ir įtampos santykis. Viena vertus, tokie apie kosmopolitinę pasaulinę pilietiją svajoję Apšvietos mąstytojai

kaip Immanuelis Kantas teigė universaliaios kosmopolitinės žmonijos idėją (Kant 1996: 27–47), kita vertus, tokie jo amžininkai kaip Gotfriedas Herderis ir jo sekėjai gynė tautų įvairovės ir nelygstamos vertės principą bei formulavo istoriškai besiskleidžiančios unikalios „tautos dvasios“ idėją (Herderis 1987). Kaip su tam tikra nuostaba XX a. konstatavo jau Isiahas Berlinas, ši idėja pasirodė esanti kur kas gyvybingesnė ir nesensanti, nei manė kosmopolitizmo adeptai (Berlin 1995). Jos gyvybingumą paliudijo ir politinė praktika. Žlugusioje Sovietų Sąjungoje keletą dešimtmečių trukusios pastangos praktiškai įgyvendinti marksistinę-komunistinę „broliškų tarybinių tautų suartėjimo ir susiliejimo“ viziją buvo nesėkmingos – betautei „tarybinei liaudžiai“ gimti taip ir nebuvo lemta. Su panašiais sunkumais susiduria ir Europos Sąjungos vadovybės užmojis sukurti supranacionalinį „paneuropinį demosą“, arba ištautintą „naujųjų europiečių“ liaudį. Net karščiausi šio projekto šalininkai faktiškai priversti pripažinti, kad šitoks projektas yra iš principo neįgyvendinamas, nes pati „europinės tapatybės“ sąvoka yra daugiareikšmė ir neapibrėžta, taigi ir vidujai prieštaringa, net grynai teorinio mąstymo plotmėje (Delanty 2002). Tai reiškia, kad „dekonstravus“ nacionalizmą, t. y. jį pavertus tik nupolitinta kultūrinio-etnografinio žaidimo forma, neišvengiamai tuo pat metu būtų „dekonstruota“ bei savigriovos būdu žlugtų ir visus universalistinio globalizmo projektus grindžianti (post)moderniojo kosmopolitizmo idėja.

UŽSKLANDA: GLOBALI DEMOKRATIJA INDIVIDO VIRSMO *DIVIDU* PERSPEKTYVOJE

Modernusis individas kaip unikalus modernybės išradimas yra naujo tipo – refleksyviai konstruojamos tikrovės – absoliutus šaltinis ir vienintelis jos sklaidos atramos taškas. Toks individas gali būti suvokiamas tik kaip apofatiškai apibrėžiamas virtualus esinys, galintis objektyvuotis tik fenomeniškomis ir efemeriškomis „istorinės tikrovės“ formomis. Valstybė, visuomenė ir tauta yra pagrindinės modernybės tarpsniu susiformavusios individo objektyvacijos formos.

Globalizacijos galimybė glūdi pačioje moderniojo individo sampratoje, kurios nuoseklus ir neišvengiamas vedinys yra kultūriškai ir politiškai unifikuoto pasaulio idėja ir globalistinė politiškai suvienytos žmonijos vizija. Būtina šio projekto įgyvendinimo sąlyga yra globali demokratija, kurios samprata grindžiama individų, kaip absoliučiai lygių abstrakčių „žmogiškųjų esinių“, vienumo idėja. Tokia demokratija jau nebėgi būti suprantama tik kaip politinio valdymo forma. Ji tampa vis radikalėjančio modernizacijos proceso generuojamų globalių tikrovės transformacijų, tiksliau – šio vyksmo metu besirandančios naujos tikrovės formos moralinio ir politinio legitimavimo universalia prie-

mone ir sąlyga. Tačiau, kaip rodo atlikta šio vyksmo analizė, refeleksyvaus globalizacijos proceso steigiama nauja tikrovė yra vidujai prieštaringa ir transgresyvi. Tai reiškia, kad gobaliacija yra, apibūdinant ją J. Schumpeterio vartotu įvaizdžiu, beribis „kūrybinės destrukcijos“ vyksmas. Jos plėtra dabartiniu postmoderniuoju tarpsniu dėl transgresyvaus šio vyksmo pobūdžio griauna visas moderniojo individo apibrėžtumą ir pastovumą laidavusias intersubjektyvias komunitarinio gyvenimo formas – visuomenę, tautą ir valstybę. Jų nyksmas lemia, kad yra „dekonstruojamas“ ir pats individas kaip šių formų šaltinis ir ištaka. Jis pats praranda apibrėžtą ir pastovų tapatumą virsdamas *dividu* arba *skaidiniu* – tik takų situacinį ir kontekstinį tapatumą turinčiu efemerišku konstruktui. Tačiau atskleistas beribės postmoderniąją globalizaciją įkūnijančios *principium individuationis* sklaidos vidinis prieštaringumas duoda pagrindą kelti klausimą, ar šitokia save pradedanti griauti globalizacija nepasiekė empirinių ir loginių savosios plėtros ribų, taip pat suabejoti, ar bent jau dabartine savo forma ji iš tiesų yra negrįžtamas procesas.

Literatūros sąrašas

- Anderson Benedict. 1999. *Įsivaizduojamos bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Iš anglų k. vertė A. Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos.
- Ankersmit Frank R. 1996. *Aesthetic Politics. Political Philosophy beyond Fact and Value*. Stanford: Stanford University Press.
- Arendt Hannah. 2001. *Totalitarizmo ištakos*. Vilnius: Tyto alba.
- Baumanas Zygmunt. 1998. Sociologinė postmodernumo teorija. *Sociologija* 2: 68–76.
- Bauman Zygmunt. 2002. *Globalizacija*. Iš anglų k. vertė V. Rubavičius. Vilnius: Strofa.
- Beck, Ulrich. 1997. *The reinvention of politics: rethink-*

- ing modernity in the global social order*. Mark Ritter (transl.). Cambridge: Polity Press.
- Berlin Isaiah. 1995. Nacionalizmas: praeytyje nepaisytas, dabar – jėga, *Vienovė ir įvairovė*. Iš anglų k. vertė A. Jokubaitis. Vilnius: Amžius, p. 34–64.
- Delanty Gerard. 2002. Models of European Identity: reconciling universalism and particularism, *Perspectives on European politics and society*. Leiden: Koninklijke Brill, NV, p. 345–359.
- Del Noce Augusto. 2017. *The Age of Secularization*. Carlo Lancellotti (transl.). Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Dürschmidt Jörg, Taylor Graham. 2007. *Globalization, modernity and social change: hotspots of transition*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault Michel. 2008. *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Graham Burchell (transl.). Hampshire/New York: Palgrave MacMillan.
- Gellner Ernest. 1996. *Tautos ir nacionalizmas*. Iš anglų k. vertė K. Rastenis. Vilnius: Pradai.
- Giddens Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, Ca: Stanford University Press.
- Held David. 1996. *The Models of Democracy*. Second edition. Cambridge: Polity Press.
- Held David, McGrew Anthony, Goldblatt David, Perraton Jonathan. 2002. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai.
- Herderis Johanas Gotfrydas. 1987. Idėjos žmonijos istorijos filosofijai. *Filosofijos istorijos chrestomatija*. Vilnius: Mintis, p. 398–428.
- Huntington Samuel P. 1991. Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*. Spring, p. 12–34.
- Kant Imanuel. 1996. *Politiniai traktatai*. Iš vokiečių k. vertė G. Žukas. Vilnius: Aidai.
- Lytard François. 1993. *Postmodernus būvis*. Iš prancūzų k. vertė M. Daškus. Vilnius: Baltos lankos.
- Manent Pierre. 2007. What is a Nation? *The Intercollegiate Review – Fall*, p. 23–31.
- Manent Pierre. 2008. *Demokratija be tautų. Apie savivaldos pabaigą Europoje*. Vilnius: Versus aureus.
- Maritain Jacques. 1925. *Trois reformateurs. – Luther. – Descartes. – Rousseau*. Paris: Plon.
- McIntyre Alasdair. 2000. *Trumpa etikos istorija. Dorovėss filosofijos istorija nuo Homero iki dvidešimto amžiaus*. Iš anglų k. vertė I. Šeškauskienė. Vilnius: Charibdė.
- Nisbet Robert A. 2000. *Sociologijos tradicija*. Iš anglų k. vertė D. Gudelis. Vilnius: Pradai.
- Polanyi Karl. 2002. *Didžioji transformacija: politinės ir ekonominės mūsų laikų ištakos*. Iš anglų k. vertė J. Musteikytė ir R. Grikienis. Vilnius: Algarvė.
- Rosanvallon Pierre. 2006. *Democracy. Past and Future*. Samuel Moyn, ed. New York: Columbia University Press.
- Rosanvallon Pierre. 2008. *Counter-democracy: politics in an age of distrust*. Arthur Goldhammer (transl.). Cambridge-New York: Cambridge University Press.
- Ruso Žanas Žakas. 1979. *Rinktiniai raštai*. Iš prancūzų k. vertė L. A. Skūpas. Vilnius: Mintis.
- Seligman Adam B. 1992. *Pilietinės visuomenės idėja*. Iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Schiller Friedrich. 1999. *Laiškai apie estetinį žmogaus ugdymą*. Iš vokiečių k. vertė Antanas Gailius. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Siedentop Larry. 2003. *Europos demokratija*. Iš anglų k. vertė Leonas Tamas. Vilnius: Vaga.
- Taylor Charles. 2004. *Modern Social Imaginaries. Public Culture*, p. 91–124.
- Unger R. M. 1977. *Law In Modern Society*. London: The Free Press.
- Welmer Albrecht. 1999. *Freiheitsmodelle in der modernen Welt. Endspiele: Die unveröhnliche Moderne. Essays und Vorträge*. Frankfurt am Mein: Suhrkamp. S. 15–53.